

KİRALIK KONAK FROM THE PERSPECTIVE OF FOUCAULT'S POWER AND DISCOURSE ANALYSIS

FOCAULT'UN İKTİDAR VE SÖYLEM ANALİZİ AÇISINDAN KİRALIK
KONAK

Özlem AYDOĞMUŞ ÖRDEM¹

Abstract

This study intends to examine the novel *Kiralık Konak* by Yakup Kadri Karaosmanoğlu from the perspective of Michel Foucault, a philosopher, social theorist, literary critic, historian of ideas. The concepts power, freedom, resistance and discourse developed by Foucault were related to sociological events and characters in the novel. The subjects appearing as mad, guilty, homeless and poor in Foucault's theory and the way these subjects were grappled with were associated with the European-style characters in the novel. From the perspective of Foucault, the European style characters disconnected from the conventional and traditional Ottoman Empire were depicted as incongruous in the novel. These European-style characters were interpreted as incongruous and othered by the bureaucrats, authors, literary critics and sociologists in Turkish society. This study interpreted these European-style characters as positive and liberating characters in terms of Ottoman society's questioning itself. In addition, the fact that the European style characters could not find a place for themselves in the society caused them to flee to Europe, which can be interpreted as a kind of confinement. Therefore, the European-style characters strove to object to prevalent power discourses and values by their lifestyles and acts which can be commented as a kind of resistance. However, these characters were dubbed and labelled as snobs or betrayers and punished by the dominant power. Whereas these European style characters can be assessed as an opportunity and possibility for the society to change and transform and question itself, they are othered, confined abroad and punished by the novel author.

Keywords: *Kiralık Konak*, power , discourse , modernization, European style

Özet

Bu çalışma filozof, sosyal teorisyen, edebiyat eleştirmeni ve düşünceler tarihi uzmanı olan Michel Foucault'nun bakış açısı temel alınarak Türk modernleşmesi bağlamında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanını incelemeyi hedeflemiştir. Foucault'nun geliştirdiği iktidar, özgürlük, direniş ve söylem kavramları *Kiralık Konak* romanındaki sosyolojik olaylarla ve karakterlerle ilişkilendirilmiştir. Foucault'da ortaya çıkan deli, suçlu, evsiz ve yoksul özneler ve bu öznelerin ele alınma biçimi romandaki alafrağa tiplerle ilişkilendirilmiştir. Foucault'nun bakış açısıyla bakılacak olursa, *Kiralık Konak* romanındaki alafrağa tiplerin geleneksel Osmanlı değerlerinden kopması bir uyumsuzluk olarak görülmüştür. Türk toplumundaki bürokratlar, yazarlar, edebiyat eleştirmenler ve sosyologlar tarafından da alafrağa tipler olumsuz ve ötekileştirilmiş özneler olarak yorumlanmıştır. Bu çalışmada ise alafrağa tipler Osmanlı toplumunun kendini sorgulaması açısından olumlu ve özgürleştirici tipler olarak yorumlanmıştır. Ayrıca, alafrağa tiplerin toplumda kendilerine yer bulamamaları yurtdışına kaçmalarına neden olduğu için bir anlamda kapatılma ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla, alafrağa tipler Osmanlı toplumundaki hâkim iktidar söylemlerin ve değerlerin karşısında durmaya çalışarak bir anlamda direniş de göstermişlerdir fakat sonunda mutlaka züppe ya da hain olarak etiketlenmiş ve cezalandırılmışlardır. Alafrağa tipler toplumun değişmesi, dönüşmesi ve kendini sorgulaması bir olanak iken, roman yazarı tarafından ötekileştirilmiş, yurtdışına kapatılmış ve cezalandırılmıştır.

Anahtar sözcükler: *Kiralık Konak*, iktidar, söylem, modernleşme, alafrağa tipler.

¹ Doktora öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ozlemordem@gmail.com

Giriş

Türk modernleşmesi Tanzimat Fermanı ile resmi bir nitelik kazanarak birçok alanda değişim yaşanacak bir tarihsel süreci başlatmıştır. Ailelerin yaşam tarzları, alışkanlıkları, adet ve göreneklere de değişime uğramaya ve Osmanlı'nın geleneksel yaşam tarzının yerini batı tarzı yaşam almaya başlamıştır (Meriç, 1983; Mardin, 2009; Berkes, 2004; Ortaylı, 2015). Osmanlı dışarıdan bir etkiyle kendini sorgulamaya başlamıştır. Askeri eğitim alanında başlayan bu sorgulama daha sonra kendini sivil eğitim, idari, politik, hukuk alanlarında da hissettirmeye başlamıştır. Osmanlı'da bazı düşünürler ve bürokratlar bu değişimi zorunlu görürken, bazıları için bu değişim Osmanlı'nın bilinçli bir tercihi olduğunu vurgulamaktadır (Berkes, 2004; Ortaylı, 2015). Sosyolojik olarak tartışılan bu düşünceler çerçevesinde edebi bir tür olan romanada da bu eğilimin yansıdığı görülmektedir. Türk modernleşme kuramcıları olan Mardin (2009), Berkes (2004), Meriç (1981), Ortaylı (2015) ve Findley (2011) modernleşme sürecine farklı bir bakış açısının geliştirilmesi için romanların ve romandaki karakterlerin incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir çünkü sosyolojik olarak tartışılan düşünceler ile romandaki karakterler arasında belli ölçüde de olsa paralellik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, sosyolojinin bazı disiplinlerle doğrudan ilişkili olmasına rağmen, edebiyat ile dolaylı bir ilişkisi olmasının nedeni edebiyatın daha çok kurgusal bir alan olarak görülmesidir (Alver, 2006). Oysa sosyoloji varsayımlar ve kuramların olduğu sistematik inceleme yapan bir disiplin olarak görülmektedir. Sosyal bilimlerde bir konu ya da disiplin için sosyolojik bir bakış açısı geliştirmek o olguyu daha geniş bir alanda anlamayı sağlar (Giddens, 2000). Sosyoloji bu anlamda kurgusal ve estetik olan edebiyat alanına kendi kuram, veri ve bakış açısını taşıyarak edebiyatı daha geniş bir çerçevede anlamaya çalışır. Sosyoloji ve edebiyat farklı disiplinler olarak görülebilmesine rağmen belli bölümlerde kesişebilir ve zengin bir veri ortaya koyup belli bir dönemin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Edebiyat sosyolojisi açısından, sosyolojinin epistemolojik bilgi verdiği ve romanın da estetik bir ürün olduğu düşünülürse bu iki disiplin arasında paralellik olduğu düşünülmektedir (Moran, 2004 & Alver, 2006). Romanlara estetik bir değer bakışının yanı sıra bilimsel veriler sağlayan sosyolojik bir bakışın romanı anlamaya farklı bir perspektif kazandıracağı ifade edilmektedir (Leenhardt, 1967 & Swingewood, 1971). Edebiyat sosyolojisi çerçevesinde Türk modernleşmesi tartışmalarına filozof olan Foucault'nun iktidar, özgürlük, direniş ve söylem kavramları temel alınarak farklı bir bakış açısı geliştirilebilir.

Foucault'ya (2005) göre belli bir dönemde söylemlerin toplamı bireylerin nasıl algılandığını da vermektedir. Söylemin dışlaştırma, ötekileştirme ile üretildiğini ve toplumda söylem aracılığı ile ikilemler yaratılarak biri tercih edilir ve diğeri dışta bırakılır (Foucault, 1993). Foucault batı tarihinde ortaya çıkan tımarhane ve hapisane gibi kurumların ortaya çıkmasının nedenini iktidarın söylemlerine bağlar (Foucault, 2005, 2006). Bilginin iktidarı pekiştirdiğini vurgulayarak tımarhaneye hapsedilen delilerin aslında deli olmadığını ve hapisanenin mahkûmları iyileştirmede aksine ötekileştirerek mahkûmların durumunu daha kötüleştirdiğini belirtmektedir (Foucault, 1982, 1983). Belli bir dönemde belli iktidarların ve bilgi uzmanlarının toplumun değerlerine uymayan bireylerin deli ya da suçlu olarak kodlandığını ifade etmektedir. Foucault, şimdiyi anlayabilmemiz için arkeolojik bir çözümleme ve yöntem ile tarihsel sürece bakılmasını önermektedir (Urhan, 2000, 2010). Foucault, toplumda uç noktada ötekileştirilen marjinal grupların deli ya da mahkum olarak adlandırılmasını simgesel bir işlevle açıklamaya çalışır (Boyne, 2009). İktidara ve iktidarın belirttiği üretim sürecine katılmayanların – yoksullar, evsizler, deliler suçlular- toplumdan dışlanmanın özneleri olarak toplumda sessiz bir şekilde konumlandıklarını belirtir. Fransa'nın monarşik ve burjuvazi yapısından kaynaklanan iktidar biçimleri sessiz ve kendini dile getiremeyen özneleri yaratmıştır (Boyne, 2009: 17). Burjuvazinin hâkim olduğu süreçte üretime katılmayanlar deli ya da suçlu olarak

görölmüşlerdir. Foucault, tımarhane ve hapisanelerdeki bu tarzda bir kapatmanın iktisadi, siyasal ve kültürel nitelikte olduğunu vurgulamaktadır (Boyne, 2009: 23). Foucault, bu düşüncesini bir adım daha ileri götürerek edebiyat alanında da delilerin benzer şekilde algılandığını ve bu hâkim iktidar söylemlerinden etkilendiğini belirtmektedir (Foucault, 2005) Erasmus, Cervantes ve Shakespeare gibi yazarların da deliliğe ilişkin düşüncelerinin iktidarın söylemleriyle benzerlik gösterdiğini vurgulamaktadır.

Foucault'un bu bakış açısının Osmanlı'da özellikle romanlarda ele alınan alafranga tiplerde görülebilir. Çünkü Tanzimat romanlarından Cumhuriyet romanlarına kadar alafranga tipler Osmanlı toplumunda marjinal tipler olarak sunulmuş ve toplum dışına itilmişler ve bir anlamda deli olarak kodlanmışlardır. Alafranga tipler bireyselliklerini yaşamak ve arzularını ön plana çıkarmak istediklerinde roman yazarları tarafından cezalandırılmış ve hâkim siyasal iktidar tarafından ötekileştirilmişlerdir. Batılı değerlerin Osmanlı toplumuna girmesiyle birlikte ortaya çıkan alafranga tipler züppe ya da hain olarak ilan edilmişlerdir. Bu tiplerin züppe ve hain ilan edilmişleri yazarlar, bürokratlar, edebiyat eleştirmenleri ve sosyologlar aracılığı ile yoğun bir şekilde pekiştirilmiştir (Mardin, 2009; Meriç, 1981; Moran, 2004). Mardin (2009), bu tiplere sendrom karakterler adını vererek onları bir anlamda hastalıklı görmektedir. Hatta Hüseyin Rahmi Gürpınar (2001: 7 – 12) alafranga tipleri üç türde sınıflandırarak alafrangalığı sosyolojik ve edebi olarak ötekileştirmiştir ve marjinal gruplar olarak kodlamıştır. Osmanlı değerlerine bağlı olarak görölmeyen alafrangalar toplum içinde yer edinmemiştir ve benimsedikleri bu yaşam tarzını Avrupa'da yaşayarak bir anlamda kapatılmışlardır. Gürpınar (2001) alafrangalığın sınıflandırılmasını sosyolojik ve edebi olarak yaptığı için bu çalışma yazarın Kiralık Konak romanı üzerine Foucaultcu bakış açısıyla yapısöküme uğratmayı hedeflemektedir (Boyne, 2009).

Kiralık Konak'ta İktidar, Özgürlük ve Direniş Söylemleri

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1920 yılında yayımlanan Kiralık Konak² romanı Tanzimat ile Meşrutiyet dönemindeki kuşaklar çatışması ekseninde ele alınan bir eserdir. Türk modernleşmesi bakımından birçok düşüncenin tartışıldığı bir roman özelliği taşımaktadır. Türk modernleşmesi sürecinde tartışılan İslamcılık, Osmanlılık ve Batıcılık düşünceleri romanda hâkim kavramlar olarak görülebilir (Aktaş, 1987) Tanzimat'tan yeni devlete ve yeni bir düzene geçişin romanı olarak görülebilir (Akpınar, 2008). Devlet ve bürokratik düzeyde yaşanan değişimin yanı sıra bireysel düzlemde de yaşanan değişimler bir modernleşme krizi olarak ortaya çıkmaya başlamıştır (Çetin, 2003). Naim Efendi'nin damadı Servet Bey ve Servet Bey'in kızı Seniha birçok incelemede Osmanlı toplumunun dışında kalmış, alafranga bir züppe olarak görülür ve ötekileştirilir. Naim Efendi ise pasif olarak yorumlanmıştır (Aktaş, 1987; Tatar,2006; Akpınar, 2008; Yaşar, 2012).

Bu çalışmada dönemin söylemlerinin tersine Seniha olumlu bir karakter olarak yorumlanmıştır. Bu yorumun yapılmasına olanak sağlayan düşünür ise Foucault'nun deliler ve delilik üzerine yaptığı çalışmadır. Foucault, batı toplumunda delilerin deli olarak adlandırılmasının nedenini hâkim iktidar, hâkim toplumsal ve epistemolojik söylemlere bağlar. Delilerin tımarhaneye tıkulması, o dönemdeki toplumun ve iktidarın söylemlerine ters düşmesinden kaynaklanmaktadır. Delilik bir sessizliktir çünkü delilerin söylemlerinin toplumda bir anlamı ve birey olarak değerleri yoktur (Boyne, 2009). Bilgi ve hâkim söylemler toplumda iktidarı doğurur ve bu doğrultuda iktidar söylemlerinin dışındaki bireyler deli olarak tımarhaneye gönderilir ve yoğun bir cezalandırma ile karşı karşıya kalırlar (Newman, 2001). Ekonomik çıkar için işçi

² Kiralık Konak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İkdam, 1.b., 1920. Araştırmamızda, İst., 1947, İletişim Yayınları basımından faydalanılmıştır.

olarak kullanılabilir deliler ise deli niteliğinden kurtulurlar çünkü bir çıkar çatışması vardır (Boyne, 2009). Deliler üretime katıldıkları sürece deli değildirlir, dolayısıyla, delilerin üretime katılmamaları bir hastalık olarak görülür. Benzer şekilde Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine kadar yazılan romanlarda alafranga tipler hâkim iktidar ve hâkim toplumsal değerler karşısında ötekileştirilmiştir ve roman yazarları da hâkim değerlere uygun yazdıkları için toplumdaki batı değerlerini benimseyen karakter ve tipleri olumsuz olarak algılamışlardır. Foucault edebiyat ve sanatta bu tarzda düşünceleri takip etmiş ve dönemin yazarlarının hâkim toplumsal söylemlerden etkilenerek delilerin yazarlar tarafından nasıl kodlandığını göstermeye çalışmıştır (Boyne, 2009) Yazarların kendileri Osmanlılık, İslamcılık gibi değerleri üst olarak ve norm olarak kodlaması alafranga tiplerin olumsuz olarak algılanmalarına neden olmuştur. Hatta roman eleştirmenleri de bu süreci olduğu gibi takip ederek roman yazarlarına uygun olarak alafranga tiplere olumsuz olarak bakmışlardır. Alafranga tip bir anlamda söylem hakkı olmayan delilerdir. Çünkü norm ve iktidar olarak Osmanlı değerlerini evrensel ve ahlaki gördükleri için romandaki bazı tipler alafranga züppe ve alafranga hainler olarak yorumlamışlardır. Foucaultcu bakış açısından bu tür bir bakış ciddi bir sorun olarak görülebilir. Çünkü alafranga tipler Osmanlı toplumunun dışında olan, ötekileşen tiplerdir ve bir anlamda 'delilerdir'. Seniha kendini toplumun dışında hissettiği için kendini deli olarak tasvir eder:

“Baba, bir çocukluk ve bir delilik yaptım; fakat kendi hesabıma hiç nadim değilim; sizi endişeye düşürmüş olmaktan başka bir elem hissetmiyorum. Kaç senedir beni Avrupa'ya götürmek vaadiyle avuttunuz, oyaladınız. Düşündüm ki hayatımın sonuna kadar böyle vahi vaatlerle avunup oyalanacağım ve ömrümün yegâne gayesine vasil olmadan öleceğim. Sizin yapamadığınızı ben kendi kendime yaptım; zira bu arzu içinde kalmış olsaydı beni mutlaka zehirleyecektim... Aranızda acıdığım bir kimse varsa o da büyük babamdır; zira o, hepimizden daha az günahkârdır; aramızda senelerin yığını ve bir sürü yanlış fikirlerin, batıl akidelerin, manasız ananelerin perdeleri vardı; bu yığının arkasından benim ruhumu görebilmesi ve bana karşı ona göre hareket etmesi kabul değildi; ben onun için halledilmez bir muamma idim. O beni yalnız sevmesini bildi; hepimizden ziyade sevmesini bildi (s. 107).”

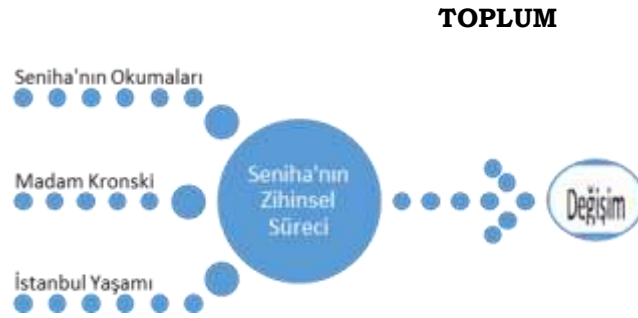
Seniha'nın yukarıda babasına yazdığı mektup deliliğin yanı sıra arzusunun bastırılması ile ilgilidir. Osmanlı toplumunda bireyler tarafından arzusunun bastırılması istenmektedir. Seniha ise arzusunu ön plana çıkarmak istediği için alafranga etiketlenmesi ile toplumun dışına itilip olumsuz bir karakter olarak görülmektedir. Öyle ki kendisi hâkim söylemin ve değerlerin dışında olduğu için yaptığı eyleme 'delilik' atfetmektedir.

Aslında Osmanlı'nın değerlerinin iktidar merkezli olması bu sorunsalın temelini oluşturmaktadır. Osmanlı'da padişaha ve evde baba otoritesine egemen olan bu bakış romanda kendini hissettirmektedir (Parla, 2010, 2011). Seniha'nın ısrarla bu tarz bir toplum yapısından kopmak istemesi toplumda yaşanan değişimleri göstermesi bakımından önemlidir. Seniha, Osmanlı'da yaşanan bu iktidar algısına direniş göstermektedir. Birçok eleştirmen tarafından olumsuz algılanan bu direniş, Foucault bakış açısından olumlu görülebilir. Foucault, “bireylerin oldukları kişiyi reddetmelerini -özle sınırlandırmayı reddetmeyi- ve olmadıkları bir şeye dönüşmelerini önerir. Bir kimliğin kazanılmasından çok, oluşa ve sürekli değişikliklere vurgu yapar” (Boyne, 2009: 156).

Seniha, dışarıdan bir etkiyle, yani batılı değerlerin içeri alınmasıyla, baba otoritesi ile devamlı çatışma içinde olmuş ve kendini romanlar, Madam Kronski üzerinden sorgulamıştır. Fakat bu sorgulamalar birçok eleştirmen tarafından hayalperest olarak olumsuz yorumlanmıştır çünkü dönemin hâkim söylemlerine zıt düşünceler içerisindedir. Naim Efendi ve Seniha'da hâkim iktidarı devirmek ve eleştirmek gibi bir

amaçları olmamıştır. Aksine, aile içinde yaşanan bu iktidar ve direniş tarzı sınırlı bir alanda kalmıştır.

Foucaultcu bakış açısından bakılacak olursa Kiralık Konak romanı toplumda böyle bir direniş imkânının olduğunu göstermektedir. Roman, özgürlüğün imkânını sorgulamaktadır. Seniha gibi tipler aslında hâkim iktidar ve toplum değerlerini batılı değerler aracılığı ile eleştirmektedir ve toplumda olumsuz karakterler olarak çizilmektedirler. Seniha'nın toplumda bir özne olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu özneye çeşitli anlamlar yüklenerek toplumdaki iktidar söylemlerinin Seniha'yı ötekileştirmesi ve dışarıda bırakması bir iktidar pratiği olarak görülebilir. Seniha'nın belli romanları okuyarak ve Madam Kronski tarafından yeni bir zihinsel sürece girmesi ve değişimi yaşamaması olumsuz olarak görülür. Oysa Seniha'nın roman ve dergileri okuyarak, Madam Kronski ile zaman geçirerek ve ondan eğitim alarak değişmesi Seniha'nın topluma eleştirel bakmasını sağlar ve bir anlamda hâkim iktidar ve toplum değerlerinden yakasını kurtarabilir. Seniha'nın değişimi aşağıdaki şema ile gösterilebilir :

Aslında bu zihinsel süreç Seniha'nın özgürleşmeye gittiği yoldur. Foucault iktidar ve özgürlük ile ilgili şunu belirtir:

“Yaşam iktidarın hedefidir; ne var ki yaşam aynı zamanda iktidarın görünmeyen yüzüdür, sınırlarını açığa çıkararak iktidara direnir. Yaşam iktidarın sınırdır (Boyne, 2009:153) ...İktidar tüm toplumsal ilişkileri kapsar-özgürlüğe diğerlerinden çok daha büyük imkânlar sunacak belirli iktidar düzenlemeleri vardır. Direnişin amacı bu özgürlük imkânlarını en üstü düzeye çıkarmaktır (Boyne, 2009: 155).”

Roman Naim Efendi'nin bağlı olduğu devlet anlayışı ile bu devlet anlayışının çözülüp yerini batılılaşmaya bırakan torunu Seniha'nın yaşam tarzını bir çelişkiler yumağında ele almaktadır. Seniha'nın batılı yaşam tarzını benimsemesi toplum tarafından eleştirilir çünkü içinde bulunduğu toplumun değerleri anlayışından kopuşu temsil etmektedir. Naim Efendi geleneksel Osmanlı değerlerine bağlı ve bu değerlerden kopamayan bir anlayışı temsil ederken, torunu Seniha bu değerlerden kopan ve kendini Batı'nın değerleri içinde bulan bir yaşam tarzına sahiptir. Bu ise toplum, yazarlar ve eleştirmenler için deliliktir. Deli olmayan, akli başında olan Osmanlı devletine sorgusuz sualsiz bağlılığını tayin eden ve Osmanlı değerlerini temsil eden kişilerdir. Bu kişi ise romanda Naim Efendi'dir. Osmanlı toplumunda II. Mahmut ile birlikte memurluk kavramının ön plana çıkması devlete bağlı bir kitle yaratmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2006) ve Naim Efendi bu tarzda bir iktidara bağlılığını sorgulamadan devam ettirmektedir. Bu durum romanda şu şekilde dile getirilir:

“Osmanlı hükümetine karşı tüm toplum itaat ve saygı gösterirdi. Devlete hizmet her şeyden üstün kabul edilirdi. Kendisi (Naim Efendi) Abdülhamidi Sani devri ricalinden olmakla beraber bu servete hiçbir şey ilave etmedi. İlave edebilirdi, çünkü senelerce

devletin mühim mevkilerinde bulundu. Gençliğinde babası gibi mabeyni hümayuna mensuptu, sonra müteaddit defalar veliliklerde dolaştı. Şurayı Devlet azası, rüsumat müdürü umumisi oldu ve nihayet Defterihakani ve Evkaf nezaretlerini ihraz etti. İnkılaptan iki sene evveldi, dolaşık bir tevliyet davası yüzünden istifasını verdi ve günden güne bulunan hükümet işlerinden müteneffir, bir köşeye çekildi. Bununla beraber hiç bir zaman menkup bir memur menzilesine düşmedi, devrin ricalile münasebette bulunur ve muayede merasiminde hiç değilse defteri mahsusuna imzasını atmağa giderdi. Memuriyet hayatında yakından gördüğü resmi ve gayri resmi bütün levslere rağmen devlete ve devlet adamlarına karşı hala derin bir hürmeti vardı. Naim Efendi o terbiyeli kimselerdendir ki evliya, enbiya isimlerinin sonunda “Radiyallahü anh” demegi hiç unutmazlar ve “Paşa” kelimesini med ile telaffuz edip mutlaka “hazretleri” ile nihayetlendirirler: bu gibi kimselerin başlıca fazileti itaat ve hürmettir: bütün terbiye ve ahlak düsturları onlar için yalnız bu iki kelimenin ifade ettiği manadan ibarettir (s. 5-6).”

Yakup Kadri'nin romanda da belirttiği gibi, devlet memuriyetinde bulunmuş kimseler hayatlarının sonuna kadar devlete olan itaat ve onun kurallarına uyma davranışlarını göstermişlerdir. Devlete karşı edindikleri ahlak ve terbiye anlayışları özelde aile içindeki davranışları ile de paraleldir. Ailelerin çocuklarını yetiştirirken verdikleri en temel eğitim ahlak ve terbiyedir. Batılılaşma hareketlerinin hızlanması ve toplumda radikal bir değişim yaratması devlete itaat ve aile içindeki eğitim anlayışına büyük bir etkide bulunmuştur. II.Abdülhamit dönemi baskıcı bir dönem olarak bilinmektedir (Ortaylı, 2015). Osmanlı değerleri ile Batı değerlerinin uyuşmaması ve Batı tarzı yaşam tarzının baskı ile halka verilmek istenmesi bir çatışma ortamı yaratmıştır. Romanda Batı ve Osmanlı yaşam tarzının farklılığı şu şekilde belirtilmek istenmiştir:

“İstanbulda iki devir oldu: Biri İstanbulin; diğeri redingot devri...Osmanlılar hiçbir zaman bu İstanbulin devrindeki kadar zarif, temiz ve kibar olmadılar. Tanzimatı Hayriyenin en büyük eseri İstanbullini İstanbul Efendisidir. Bu kıyafet dünyaya yeni bir insan tipini çıkardı ve Türkler bu kıyafet içinde ilk defa olarak vahşi Asya ile, haşin Avrupanın arasında gayet hususi yeni bir millet gibi göründü...Sultan Mecit devri ricalinin, Halet Efendi muasırlarının çocukları olduğuna kim ihtimal verebilir? Bunlar, boyunlarından ipekli bir mendille boğulmuş solgun benizlerle onların cebir ve huşunetinden ürkmüş kimseler gibidirler. Hepsisi de umumi işlerden çekinir, hiddetlerinde ve hazlarında ölçülü, namuslu aile babaları ve kibar konak reisleri idiler (s. 6).”

“Redingot devri, yazar tarafından olumsuz olarak algılanmaktadır çünkü gelenekten kopuşu temsil etme kaygısı vardır. Foucaultcu bakış açısından bakılacak olursa bu tarzda bir devir hâkim iktidar söylemlerinin eleştirilmesi ve özgürleşmesi olarak görülebilir. Seniha ve babası Servet Bey, bu devrin çocuklarıdır ve romanda olumsuz resmedilmişlerdir. Servet Bey, Osmanlı değerlerine eleştiri getirerek romanın farklı bölümlerinde şu cümleleri ifade etmektedir:

“Hayatımın sonuna kadar böyle her günümü zehir edemem; diyordu. Biraz da müstakil, hür ve kendi fikrime, zevkime göre yaşamak, evimin hakiki sahibi olmak isterim. Gücenme amma bu içgüveyliği canıma tak dedi; son zamanlarda baban da tahammülfersa bir hale girdi. Hissetmiyor değilim; beni istiskal ediyor. Her tavrı, her vaz'ı bir an evvel başından defolup gitmemi istiyor (s. 113).

Nihayet günün birinde, Servet Bey, kendi tabiri vechile “canına tak” diyen içgüveyliğinden kurtuldu ve gönlünün son emeli olan Şişli apartmanlarından birine taşındı. Bu, cadde üzerinde, bir sokak köşesinde gayet muhteşem, yeni yapılmış bir apartmandı; içi henüz boya, alçı ve demir kokuyordu. Bu yeni bina kokusu içinde Servet Bey on sene daha gençleşti; sabahtan akşama kadar adeta sarhoş gibiydi. Döşemecilerle beraber eşyayı kendi yerleştirdi; perdeleri kendi elile taktı, halıları serdi..(s. 116).”

Servet bey'in kendisini daha özgür hissetmesi ve evinin otoritesinin kendi olmak istemesi tamamen farklı bir düzen kurmasından kaynaklanmıştı. Servet Bey'in özgürlük anlayışı Naim Efendi'nin benimsediği değerler anlayışına tersti ve bu yüzden 'Biraz da müstakil, hür ve kendi fikrime, zevkime göre yaşamak, evimin hakiki sahibi olmak isterim.' söylemini geliştirerek kendini farklı bir yere konumlandırır. Fakat bu söylem Osmanlı toplumu değerleri içerisinde yer bulmaz ve Servet Bey tıpkı kızı Seniha gibi ötekileştirilir ve toplumda benimsenmeyen bir özne olarak yer alır. Seniha da babasına benzer bir düşünce ile kendi özgürlüğünü yaşamak istemektedir. Seniha özgürlük anlayışı konusunda babasına benzer şekilde şunları ifade eder:

Her ferdin kendine mahsus bir hayatı vardır. Siz zannediyorsunuz ki, herkes, herkes gibi yaşayabilir. Annem nasıl sizin gibi bu konakta yaşayıp ihtiyarladıysa ben de onun gibi yaşayıp ihtiyarlamağa razı olacağım, zannediyorsunuz. Hâlbuki ben mutlaka kendi hayatımı yaşamak istiyorum. İşte bunun içindir ki, sevdiğim bir adamı kendime hayat yoldaşı yapmaktan çekiniyorum; zira bütün hazlarımda, zevklerimde, keder ve heyecanlarımda tamamen benliğimi muhafaza etmek emelindeyim (s. 89)."

Servet Bey ve Seniha'nın romanın başından itibaren istikrarlı ve yoğun bir şekilde vurguladıkları özgürlük ve topluma direniş söylemleri yazar ve edebiyat eleştirmenleri tarafından aykırı, olumsuz, uygunsuz ve züppe olarak nitelendirilmiştir. Foucault'nun bakış açısına göre ise aslında bu tür direniş söylemleri ve yaşam tarzları toplumun kendini sorgulaması için bir olanaktır. Fakat romanda Servet Bey roman yazarı tarafından şu şekilde eleştirilir:

"Servet Bey, bütün o alafranga namus ve haysiyet prensiplerinin arkasında, daima toplanıp dağılan mütemevviç mütehavvil bir şahsiyetten başka bir şey değildi! Sekine hanıma gelince, bu zavallı kadın, kim ne derse ona inanan, kim ne yaparsa ona kapılan, iyiliği hamakat derecesine varan biçarelerden biriydi. Bahusus, bu kadın yeni eve çıktığı gündün beri, babasıyla kocası arasında ne yapacağını, ne söyleyeceğini, ne düşüneneğini tamamen şaşırmış bir haldedir (s. 127). "

Romanda Servet Bey, tıpkı kızı Seniha gibi yoldan çıkmış ve yanlış bir tercih yapmış olarak resmedilir. Aslında bu tasvir sadece Servet Bey ve Seniha için değil toplumda bu tipte yaşayan tüm bireyler için söylenmektedir. Romanda batı yaşam tarzını seçen herkes için şu ifadeler yer almaktadır:

"Ah, yeni yetişen nesil ne acınacak bir haldeydi! Yarınki çocuklar hürmet, itaat ve görenek gibi kuyuttan kurtulacak, fakat aynı zamanda bu kuyudun temin ettiği zevklerden, saadetlerden de mahrum kalacaktı. Gittikçe sathileşecekler, gittikçe kabalaşacaklardı ve akıbet başıboş bırakılmış hayvanlar gibi oradan buraya, buradan oraya atılıp dururlarken günün birinde ya bir çukura düşecekler, ya bir suda boğulacaklardı (s. 33)."

Roman yazarının batı yaşam tarzını benimseyen herkes için öngördüğü son yukarıdaki cümlelerde ifade edilmektedir. Bu yaşam tarzını benimseyenler bir anlamda 'başıboş hayvanlara' benzetilmektedir. Böylece denilebilir ki alafranga tipler insani özneler olarak görülmemektedir. Foucault'nun bahsettiği özne ve diğer özneler arasındaki gerginlik ahlaki ve siyasi boyutta ele alınmaktadır. Alafranga tipler sorgulayıcı ve gerçek özneler olarak görülmeyip toplumun dışına itilen ve 'çukur'a düşen özneler olarak görülmektedir. Yazar, eğer Naim Efendi iktidarını konak içinde daha sert bir şekilde dile getirseydi bu alafranga tiplerin bu tarzda bir yaşam süremeyeceklerini ifade etmektedir : "Biraz şiddet gösterecek olsa her şeyin yoluna girmesi ihtimali henüz mevcuttu (s. 13)." Osmanlı geleneksel aile yaşamında otorite olan kişi babadır (Parla, Baba devlet ile aynı manadadır, çünkü yasa ve kural koyan hükmeden tek kişidir.).Roman dönemin genel özelliklerini yansıtmaktadır. Naim Efendi, konak hayatında yöneten kişi kabul edilirse, yönetilen teba yani ailenin diğer fertleri değişimi hisseden ve varolan geleneksel sisteme karşı olan kişilerdir. İktidar ile

uyumu olmayanlar her zaman çatışma içindedir. Uyuma davranışını aynı dönemde yaşamış ve otoriterliği sürdürmüş kişilerde daha yoğun olarak görebiliriz. Baba iktidarı ve aile içerisinde alafrağa yaşam tarzını benimseyen tipler arasındaki bu gerginlik alafrağa tiplerin cezalandırılması ile sonuçlanmıştır. Romanda temsil edilen Servet Bey ve Seniha'nın yaşadıkları, toplumda bu tarzda yaşam süren tüm önelere genelleştirilmiştir.

Romandaki yaşanan gerilim aslında üst yapıda iktidara yönelik bir eleştiridir. Naim Efendi gibi bir iktidarın söylemsel düzeyde kendini güçlü bir şekilde dile getirmediğinde toplumda olumsuz anlamda neler yaşanabileceğini alafrağa tipler üzerinden dile getirilmektedir. Böylece alt okumalarda bu tür tiplerin toplum içinde ahlaki boyutta cezalandırılacağını ima ettiği söylenebilir. Fakat Foucault'nun iktidar, direniş, özgürlük ve söylem analizi açısından alafrağa tipler kendi seslerini duyurabilecek güçlü özneler olarak yorumlanabilir. İktidar ve hâkim Osmanlı değerleri ile alafrağa tiplerin yaşamaya çalıştığı değerler roman boyunca gerilim içinde geçmektedir ve kaybeden, sesini duyuramayan özneler alafrağa tipler olmuştur çünkü cezalandırılmış ve bir anlamda kapatılmışlardır. Tersten bir okuma yapıldığında ise Foucaultcu anlamda özgürlüğün olanaklılığını uygulamalı olarak aile içinde, iktidar ilişkileri içerisinde kendilerini olumsal düzeyde ifade edebilmişlerdir. Tüm olumsuz eleştirilere rağmen alafrağa tipler toplumda bir değişim yaratabilmişlerdir. Doğru-yanlış ikileminde sıkışan bu özneler romanda yanlış olanın içinde değerlendirilmiş ve yargılanmışlardır. Fakat Kiralık Konak romanı Foucaultcu bir okuma ile bir özgürleşme pratiği olarak önümüzde hala bir olanak olarak yer almaktadır. Yazarın belirlediği doğru-yanlış karşıtlığının yerine, artık bir sürekliliğe ve olumsallığa işaret edebilmektedir. Bu süreklilik ve olumsallık yorumu ise Foucault'nun belirlediği iktidar ve söylem ilişkileri üzerinden yeniden yorumlanabilir bir özellik kazanabilmektedir. Dolayısıyla Kiralık Konak roman yeni bir yorum imkânı olarak değerlendirilebilir. Diğer bir deyişle, Yakup Kadri- Michel Foucault yanyana getirilerek yeni bir olumsal deneme imkânını bizlere sunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, Kiralık Konak romanında ele alınan alafrağa tipleri Foucault'nun iktidar ve söylem analizi bakış açısına göre incelemiş ve alafrağa tipleri olumlu özneler olarak görmüştür. Hâkim iktidar söylemlerinin Batı'da görüldüğü gibi Osmanlı toplumunda da yaşandığını ve Tanzimat ile başlayan modernleşme, çağdaşlaşma ve batılılaşma sürecinde ortaya çıkan alafrağa tiplerin ahlaki ve siyasi boyutta doğru-yanlış ikileminde ele alınmasının doğru bir yorum olamayacağını öne sürmüştür. Alafrağa tiplerin, kendilerine göre yorumladıkları modernleşme süreci hakim toplum söylemi tarafından olumsuz olarak algılanmış ve bu tipler sendrom özneler olarak adlandırılmıştır. Toplumun ahlaki temelde doğru-yanlış paradigmasına sahip olması ve bu değerler çerçevesinde alafrağa tipleri ötekileştirmesi, züppe ve hain olarak görmesi Foucault'nun bakış açısıyla yapısöküme uğratarak olumlu özneler olarak yorumlanabilir. Foucault'ya söylem ahlaki, siyasi ve bilgi düzeyinde dışlama yöntemiyle oluşturulduğu için toplumda baskı sisteminin ortaya çıktığını belirttiği göz önünde bulundurulacak olursa romandaki alafrağa tiplerin de Osmanlı ve Türk toplumunda bu tarz bir baskı altında dışlandığını ve ötekileştirildiğini söyleyebiliriz. Fakat alafrağa tipler yapısökümcü bir okuma ile toplumun kendini sorgulaması, özgürleştirilmesi ve farklılıkları olumsal görebilmesi bakımından olumlu ve kendi sesini duyurabilen özneler olarak görülebilir. Bu bakış açısı benimsendiğinde Karaosmanoğlu'nun romanda cezalandırdığı Servet Bey ve Seniha özgürlüğe kavuşabilir ve böylece roman yapısöküme uğratabilir. Yazarın ikilem düzleminde belirlediği değerler aşılabılır ve yazarın bakış açısı aşılarak ötekileştirilen, apartmana kapatılan Servet Bey ve yurtdışına kapatılan Seniha gibi alafrağa tipler Foucault'nun özgürlük ve direniş kavramlarının içine olumlu özneler olarak konumlandırılabilir.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (1987), *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Akpınar, S. (2008). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında "Alafrangalık" Teması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 4, 62-76.
- Alver, K. (2006). Edebiyat sosyolojisi ve hayat. *Sosyoloji Dergisi*, 15, İzmir.
- Boyne, R. (2009). Foucault ve Derrida (Çev.İsmail Yılmaz), Bilgesu, Ankara.
- Berkes, N. (2004). *Türkiye'de çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çetin, H. (2003). *Gelenek ve değişim arasında kriz: Türk modernleşmesi*. Doğu Batı, 25, Ankara.
- Findley, C.V. (2011). *Modern Türkiye Tarihi*, (Çev.: Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (1982) *İktidar ve Bilgi*, çev. Oruç Aruoba, *Tan*, 3-4/1982: 84-92.
- Foucault, M. (1993) *Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982*, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: YKY Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve iktidar*. (Çev.: I. Ergüden ve Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2006). Hapishanenin doğuşu. (Çev.: M. Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ayraç, İstanbul.
- Gürpınar, H.R. (2001), Şıpsevdi. Everest Yayınları, İstanbul.
- Leenhardt, J. (1967). The sociology of literature: Some stages in its history. *International Social Science Journal*, 9 (4), Ankara.
- Lewis B. (1991). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. M. Kıratlı.), TTK Basım Evi, Ankara.
- Mardin, Ş. (2009). Tanzimat'tan sonra aşırı batılılaşma. (Der. M. Türköne ve T. Önder.), *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (1981). *Bir Facianın Hikâyesi*. Umran Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (1983). *Batıda ve Bizde Aydının Serüveni: Cumhuriyet dönemi türkiye ansiklopedisi C.1.*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Moran, B. (2004). *Türk romanına eleştirel bir bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Newman, P. (2001). Bakunin'den Lacan'a: Anti-Otoritryanizm ve İktidar Altüstü Oluşu, Ayrıntı, İstanbul
- Ortaylı, İ. (2015). *Batılılaşma yolunda*. İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Parla, J. (2011). *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*. İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Parla, J. (2010). *Babalar ve Oğullar: Tanzimat romanın epistemolojik temelleri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Swingewood, A. (1971). *Towards the sociology of the novel: The sociology of literature* (Edi. Diana Laurenson & Alan Swingewood), MacGibbon & Kee, London.
- Tatar, G. (2006). Kiralık Konak'ta Madame Bovary. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2006 Cilt : 30 No:1 109-119

- Urhan, V. (2000) *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*, İstanbul: Paradigma Yayınevi.
- Urhan, V. (2010) *Foucault*, İstanbul: Say Yayınları
- Yaşar, H. (2012). *Seniha: Uçurumun Dibine Yuvarlanan Bir Genç Kız. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, p.2075-2085, TURKEY*
- Yıldırım, R.N. (2006), *"II. Mahmut Dönemi Islahat Hareketleri"*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fırat Üniversitesi, Elazığ.